

5.9.2024

YVV/1390/2024

Lakivaliokunta

Lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta sekä toimenpidealoitteesta TPA 25/2024 vp

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tehtävänä on syrjintään puuttuminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen erityisesti vähemmistöjen osalta. Valtuutetun tehtävänä on myös ulkomaalaisten aseman ja oikeuksien edistäminen. Valtuutettu toimii lisäksi kansallisena ihmiskaupparaportoijana ja naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijana, sekä maasta poistamisen täytäntöönpanon valvojana. Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävistä säädetään yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014), laissa yhdenvertaisuusvaltuutetusta (1326/2014) ja ulkomaalaislaissa (301/2004).

Valtuutettu kiittää lakivaliokuntaa lausuntopyynnöstä.

Valtuutettu kannattaa avioliittoon pakottamisen kriminalisointia – muutos vahvistaa uhrien oikeussuojaa

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa hallituksen tavoitteita torjua määrätietoisesti eri väkivallan muotoja monin eri keinoin. Hallitusohjelmassa mainitaan erikseen muun muassa naisiin kohdistuva väkivalta ja kunniaan liittyvä väkivalta.

Nyt käsiteltävänä oleva hallituksen esitys HE 65/2024 vp perustuu hallitusohjelmakirjaukseen, joka mukaan hallitus ryhtyy tarvittaviin toimenpiteisiin avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa. Tämän lisäksi lakivaliokunta käsittelee toimenpidealoitetta TPA 25/2024 vp, jossa ehdotetaan avioliittoon pakottamisen säätämisestä erillisellä rikosnimikkeellä ja pakottavan kontrollin rikostunnusmerkistön lisäämistä lakiin. Hallitusohjelman mukaan hallitus on sitoutunut selvittämään pakottavan kontrollin kriminalisoinnin tarvetta.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa hallituksen esitystä. Ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön muuttaminen lisäämällä yhdeksi tarkoitukseksi avioliittoon pakottaminen parantaa uhrien oikeussuojaa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa myös kansanedustajien toimenpideoitetta siitä, että rikoslakiin lisättäisiin omana tunnusmerkistönään pakottava kontrolli. Tällainen säännösmuutos edellyttää kuitenkin valtuutetun näkemyksen mukaan vielä lisävalmistelua.

Valtuutettu esittää, että lakivaliokunta hyväksyisi mahdollisimman ripeästi rikoslain ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistömuutoksen sellaisenaan. Muutos on selvä parannus nykytilaan.

Lisäksi valtuutettu esittää, että lakivaliokunta ehdottaisi pakottavan kontrollin kriminalisointia, mutta säännösmuutos tulisi ensin valmistella huolellisesti.

Rikosoikeusjärjestelmä ja haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden suojan tarve

Väkivalta on sukupuolistunut ilmiö eli väkivallan muodot, motiivit ja seuraukset ovat voimakkaasti sukupuolittuneita. Tämä tarkoittaa, että erot miesten ja naisten keskimääräisissä kokemuksissa ovat huomattavia. Esimerkiksi parisuhdeväkivallassa tekijä on tyypillisesti mies ja kokija nainen, ja vain harva kertoo väkivallan kokemuksistaan viranomaisille. Haavoittuvuutta lisääviä ja väkivallalle altistavia tekijöitä ovat esimerkiksi myös ikä, vammaisuus tai johonkin vähemmistöön kuuluminen. Tiedetään esimerkiksi, että osalla maahanmuuttaneista naisista on erityistarpeita väkivallasta selviytymiseen heikon taloudellisen aseman ja puutteellisen kielitaidon takia. Lisäksi esimerkiksi monilla ihmiskaupan uhreilla on ollut lähisuhteessa tapahtunutta hyväksikäyttöä ja väkivaltaa jo lapsuudesta lähtien.

Avioliittoon pakottaminen on sukupuolistuneen väkivallan muoto, joka kohdistuu erityisesti naisiin ja tyttöihin. Lisäksi ilmiö on sidoksissa kunniaan liittyvään väkivaltaan. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen määritelmän mukaan tällaisella väkivallalla tarkoitetaan yhteisöllistä väkivaltaa, jossa perhe, suku tai muu yhteisö kontrolloi yksilöä väkivaltaisesti syyttäen normien vastaisesta käytöksestä. Sen taustalla on yhteisöllinen, usein epätasa-arvoinen ja miesvaltainen arvomaailma. Kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy eri kulttuureissa ja alakulttuureissa kaikkialla maailmassa. Usein se ilmenee sukupuolistuneena, naisiin ja tyttöihin kohdistuvana lähisuhdeväkivaltana, mutta toisin kuin muussa lähisuhdeväkivallassa, väkivallankokija ei aina tiedä tai osaa nimetä kunniaan liittyvän väkivallan tekijää.

Valtuutetun mukaan lisäämällä avioliittoon pakottaminen yhdeksi ihmiskaupan tarkoituksiksi pystytään paremmin puuttumaan ainakin osaan avioliittoon pakottamisen muotoihin.

Hallituksen esityksessä tuodaan kattavasti esille, miten Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamista seuraavat elimet ovat todenneet Suomen nykysääntelyssä puutteita. Europan neuvoston ihmiskauppaa ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa seuraavat asiantuntijakomiteat, GRETA ja GREVIO, sekä YK:n ihmisoikeuskomitea ovat kehottaneet Suomea tarkastelemaan nimenomaisesti rikoslakia. YK:n naisten syrjinnän vastainen komitea, CEDAW-komitea, on puolestaan tuonut esille uhrien tarpeen saada asianmukaista huolenpitoa, tukea ja hyvitystä.

Hallituksen esityksessä todetaan myös, että ihmiskauppa- ja lähirikosten soveltamistilanteissa viranomaisilla on ollut vaikeuksia arvioida ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita lähisuhde- ja parisuhdetilanteissa. Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvityksessä alaikäisiä koskevista ihmiskauppatapauksista puolestaan käy ilmi, että tuomioistuimilla on ollut vaikeuksia tunnistaa erityisesti parisuhteen kontekstissa tapahtunutta vallankäyttöä ja kontrollia myös tapauksissa, joissa alaikäinen tyttö oli parisuhteessa aikuisen miehen kanssa.

Rikosoikeus- ja palvelujärjestelmää kehitettävä kokonaisuutena

Yhteiskunnassamme on syrjäyttäviä taskuja, joissa naiset, mukaan lukien alaikäiset tytöt, ovat heikossa ja alisteisessa asemassa, ja heidän pääsynsä avun ja tuen piiriin on erityisen vaikeaa. Haavoittuvuutta lisääviä ja väkivallalle altistavia tekijöitä tunnustetaan huonosti niin rikosoikeus- kuin palvelujärjestelmässä. Myös tietopohjassa eri ryhmien väkivaltakokemuksista on selviä aukkoja. Koska poliisin tietoon tulee vain pieni osa erilaisista, tyypillisistä naisiin kohdistuvan väkivallan muodoista, rikosvastuun toteutumista, seurantaa ja palveluohjausta on kehitettävä.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu haluaa korostaa, että kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden säännösten tulisi olla kansallisen suojan vähimmäistaso, ei enimmäistaso. Ottaen huomioon lisäksi kesällä voimaan tulleen EU:n direktiivin naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta (2024/1385), valtuutettu pitää nyt ehdotettua rikoslain säännösmuutosta tärkeänä askeleena tehokkaammassa naisiin kohdistuvan väkivallan torjunnassa.

Toisaalta yksittäisten säännösmuutosten lisäksi rikoslakia olisi hyödyllistä arvioida kokonaisuutena siten, että säännösten sukupuolivaikutukset arvioidaan eri sovelta-

mistilanteissa. Jos Suomi haluaa olla vahva oikeusvaltio ja edistää tehokkaasti yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa, väkivallan vastaisen työn tulee olla sukupuolisensitiivistä ja ottaa erilaiset haavoittuvuudet huomioon.

Valtuutettu haluaa muistuttaa, että rikoslain muutosten rinnalla myös rikosprosessia ja palvelujärjestelmää olisi hyvä arvioida. Rikosprosessissa tulisi kehittää uhri-sensitiivistä lähestymistapaa ja pyrkiä tunnistamaan nykyistä paremmin erilaisia haavoittuvuutta tuottavia tekijöitä. Eri ammattiryhmien saamaa koulutusta naisiin kohdistuvasta väkivallasta olisi lisättävä niin perusopetuksessa kuin täydennyskoulutuksessa.

Pakottavan kontrollin kriminalisointi on kannatettavaa, mutta muutos edellyttää huolellista valmistelua

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa, että pakottavasta kontrollista tehdään erilliskriminalisointi. Pakottava kontrolli kiinnittyy erityisesti parisuhteissa ja läheisissä suhteissa, taikka luottamukseen tai auktoriteettiasemaan perustuvissa suhteissa väkivallantekijän harjoittamaan kontrolliin ja vallankäyttöön, jolla loukataan toistuvasti toisen ihmisen itsemääräämisoikeutta.

Esimerkiksi parisuhteen kontekstissa kysymys on muistakin kuin fyysisen tai seksuaalisen väkivallan käyttöön liittyvistä kontrollin keinoista. Puoliso voidaan pyrkiä eristämään parisuhteen ulkopuolisista kontakteista ja hänen toimintaansa valvotaan tiiviisti. Uhri voi olla jatkuvan kontrollin alla, kun hänen pukeutumistaan, käyttäytymistään, liikkumistaan ja rahankäyttämistä rajoitetaan. Pakottavaan kontrolliin voi liittyä uhkailua ja sitä voidaan tehostaa suoranaishella fyysisen väkivallan käytöllä. Pakottavalle kontrollille on ominaista, että tekijä pystyy hyödyntämään uhrin häntä kohtaan tuntemaa luottamusta ja läheisyyttä pyrkiessään saamaan toisen valtansa alle. Pakottava kontrolli on usein pitkäkestoista ja sen keston aikana voi olla intensiteetiltään ja keinoiltaan erilaisia vaiheita. Osapuolten välinen epätasa-arvoinen valtasuhde vaikeuttaa uhrin avun ja tuen piiriin hakeutumista.

Rikoslaki tunnistaa tällä hetkellä huonosti pakottavaa kontrollia. Valtuutettu pitää tärkeänä, että rangaistavan käyttäytymisen alaa laajennetaan siten, että pakottavan kontrollin erilaiset muodot tulevat kriminalisoiduksi. Tämä vastaa myös Istanbulin sopimuksen tavoitteisiin, joissa on kiinnitetty huomiota naisiin kohdistuvan väkivallan monenlaisiin ilmenemismuotoihin. Rikoslain tunnusmerkistön muotoilussa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että pakottava kontrolli voi muodostua

sarjasta erillisiä tekoja, jotka eivät yksittäin arvioituna vaikuta välttämättä vakavilta. Yksi mahdollisuus on hakea mallia vainoamisrikoksen tunnusmerkistöstä (RL 25:7a).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman

Erityisasiantuntija Marjo Rantala

